

Љупчо С. Ристески, (Северна Македонија)
Институт за етнологија и антропологија
Природно-математички факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
е-пошта: risteski@ukim.edu.mk

**МАКЕДОНСКАТА СЕВЕРНА ГРАНИЦА - ПОЛИТИКИ И РЕФЛЕКСИИ
ЗА МЕМОРИЈАЛНИОТ ЦЕНТАР НА АСНОМ ВО ПЕЛИНЦЕ СО КОЈ СЕ
ОДБЕЛЕЖУВА МАКЕДОНСКОТО ПОБЛИСКО МИНАТО**

Апстракт: По прогласувањето на независноста на Република Македонија, во низата проблематизирања на македонскиот национален идентитет, на македонската држава и на Македонците, како одвнатре така и од страна на соседните држави и народи, се најде и опструирањето на непреченото одбележување на годишнините од одржувањето на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) во манастирот Св. Прохор Пчињски откако тој, и официјално, по воспоставувањето на меѓународната граница помеѓу Македонија и другиот дел од Југославија, во почетокот на 90-тите години, остана во делот на Србија. Како резултат на тоа, во Македонија започна сè поотворено да се размислува за изнаоѓање алтернативи за одбележувањето на годишнините од АСНОМ. Така, во 2004 г. започна реализирањето на изградбата на Меморијалниот центар на АСНОМ во Пелинце, локација оддалечена од српско-македонската граница само неколку километри и неколку десетини километри од манастирот Св. отец Прохор Пчињски. Сепак, изградбата на овој центар, наместо да го затвори ова проблематично прашање, се чини дека во македонската јавност отвори нови дебати, толкувања, интерпретирања на македонската национална историја и идентитет.

Клучни зборови: Меморијален центар посветен на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), македонски национален идентитет, 2 август 1944 г., македонска држава, Македонија.

„Еден од најинтересните културни феномени на денешницава е начинот на којшто сеќавањето и привременоста владеат со просторот и медиумите, така што се чини дека се најстабилни и најпостојани: градовите, спомениците, архитектурата и скулптурата (...) Стигнавме дотаму што ги читаме градовите и градбите како палимпсести на просторот, спомениците како нешто што се трансформира и се променува, а скулптурата како предмет на промените во времето.“

Andreas Huyssen, *Present Pasts*, 7

Вовед

„(...) би спомнал еден проект чие значење е многу повеќе политичко, историско, национално, отколку економско или финансиско. Оваа 2003 година ја одбележувавме и ја одбележуваме 100 годишнината од Илинденското востание на македонската држава. Јас ја делаам оценката и чувството на многу наши граѓани дека тоа не го направивме на вистински и најдостоеен начин. (...)

Она што сакам да го спомнам е дека оваа како и претходните години доживувавме понижувачки моменти и како народ и како држава во обидот да го посетиме местото каде што се одржало заседанието на АСНОМ, Манастирот 'Прохор Пчински'.

Следната година се случува уште еден голем јубилеј, 60 години од Заседанието на АСНОМ, од создавањето на современата македонска држава. Она што веќе никогаш нема да го дозволиме е достоинственоста на еден од одбележувањето на еден од најсветлите и најсветите настани на нашата историја да зависи од хировите и расположението на свештеници од друга црква, од односите на таа црква, и властите на таа држава, или односите на таа црква со Македонската православна црква.

Од тие причини Владата ќе донесе одлука за изградба на меморијален центар посветен на АСНОМ. Локацијата е веќе избрана, се наоѓа во близина на село Пелинце, на самата граница со Србија, само на неколку километри оддалеченост од Манастирот Прохор Пчински. Меморијалниот центар ќе има спомен дом, споменично обележје и спомен парк. Идејното решение ќе се определи низ соодветна процедура, по пат на јавен конкурс, кој ќе се распише во наредните два месеци. Целиот проект треба да се реализира и свечено промовира на 2 август 2004 година, по повод јубилејот 60 години од Заседанието на АСНОМ.¹

Со овие зборови премиерот на Владата на РМ Бранко Црвенковски, во 2003 г., им се обрати на пратениците во Собранието на РМ, известувајќи ги за намерата на Владата да изгради меморијален центар посветен на Антифашистичкото собрание

1 Обраќање на премиерот на РМ г. Бранко Црвенковски пред пратениците во Собранието на РМ. Стенографски белешки од Четириесет и втората седница на Собранието на Република Македонија, одржана на 5 ноември 2003 година.

на народното ослободување на Македонија (АСНОМ) и со тоа да се стави крај на понижувањата на Македонците и Македонија, посебно на понижувањата на државните делегации што присуствуваат на празнувањата во годините од осамостојувањето на Македонија поради проблематизирањето од страна на Српската православна црква (СПЦ) и неможноста тие да го посетат манастирот Св. отец Прохор Пчињски, каде што на 2 август 1944 г., на христијанскиот празник посветен на свети Илија, било одржано Првото заседание на АСНОМ.

Проблематизирање на одбележувањето на АСНОМ во манастирот Св. Прохор Пчињски

По прогласувањето на независноста на Република Македонија, во низата проблематизирања на македонскиот национален идентитет, на македонската држава и на Македонците, како одвнатре така и од страна на соседните држави и народи, се најде и опструирањето на непреченото одбележување на годишнините од одржувањето на АСНОМ во манастирот Св. Прохор Пчињски откако тој, и официјално, по воспоставувањето на меѓународната граница помеѓу Македонија и другиот дел од Југославија, во почетокот на 90-тите години, остана во делот на Србија. Опструирањата и проблематизирањето на чествувањата во манастирот, каде што всушност тогаш беше сместена и спомен-собата посветена на АСНОМ, како и спомен-плочата на која беа испишани податоци за одржувањето на АСНОМ, се интензивираа и станаа подрастични во годините откако верските објекти во тогашна Југославија и во Р Македонија беа вратени на верските институции, посебно на СПЦ и на МПЦ, а кои веќе со години се во меѓусебен конфликт. Прогласувањето на автокеفالноста на МПЦ се случило на црковно-народниот собор одржан на 18 јули 1967 година, со што МПЦ се прогласила за наследничка на Охридската архиепископија, следејќи го примерот на другите помесни цркви во регионот. Оттогаш започнал „процесот на борба за признавање“ на МПЦ од страна на СПЦ и Вселенската патријаршија и другите сестрински цркви, кој трае околу 40 години (Димевски 1989: 21). Поради овие причини односите помеѓу двете цркви се многу чувствителни во целиот овој период, така што СПЦ веднаш по враќањето на имотите во нејзино владение ги отстрани сите белези и спомен-обележја што го величаат создавањето на македонската држава во 1944 г., и тие се однесени во Музејот во Врање. Дури и напорите на сојузната југословенска и српска влада и други државни органи да посредуваат во овој проблем со цел да им овозможат на македонските државни делегации да го одбележат празникот на македонската држава останаа безуспешни. Така, во 2002 г. чествувањето се одржа пред манастирот, на државно, а не на црковно земјиште, пред чешмата, на импровизирана бина. СПЦ тогаш се повикуваше на приватноста и автономноста во однос на имотноправните прашања и не дозволуваше одбележување на најголемиот државен празник на Македонија во манастирот. „Причините, како

што ни беше кажано денеска, се, прво, дека ова е црковен приватен имот, и српската држава не може да ѝ нареди на црквата да почитува некои политички одлуки.“²

Што претставува манастирот Св. Прохор Пчињски за Македонија и за Македонците

Како што веќе споменавме, на 2 август во 1944 г., на христијанскиот празник Илинден, во манастирот Св. Прохор Пчињски, на Првото заседание на АСНОМ е формирана современата македонска држава, официјализирана е македонската нација, а македонскиот јазик за прв пат е прогласен за официјален јазик и е воведен во службена употреба во Народна Федеративна Македонија, која станува составен дел на југословенската социјалистичка федерација. Манастирот Св. Прохор Пчињски претставува еден од најважните реторички топови во македонската национална историја, но и политика (Johnson 2002: 293–298), кои ги учат граѓаните за нашата историја, за нашето културно наследство, на тој начин што самиот топос и пејзажот околу него стануваат нераскинливо поврзани со моќта и сеќавањето.

Концептот на општествената меморија е поврзан со развојот на емотивните и идеолошките врски со одредени истории и географии. Во случајот со манастирот Св. Прохор Пчињски, македонските повоени колективни сеќавања се исполнети со испреплетени емотивни и идеолошки чувства и претстави. Освен тоа што ова место го означува создавањето на современата македонска држава, во исто време го симболизира и проблематизирањето на современата македонска историја ставена помеѓу југословенската федералистичка и македонската автономистичка идеологија. Оттука започнуваат и проблематизирањата на идеите за етничката распространетост, односно за „етничките граници“ на Македонија, како и напуштањето на идеите за евентуалното обединување на македонските етнички територии во тоа време. Во статијата објавена во весникот „Илинденски пат“ во 1944 г., потпишана од Методија Андонов-Ченто, а во која, најверојатно, учествувале повеќемина членови на Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ, со повикувањето на учество на делегати од трите дела на Македонија се сметало дека: „...првото македонско Народно собрание ќе ја симболизира вољата на целиот македонски народ да се најди цел, слободен и обединен...“ (АСНОМ 1984: Т. 1. Кн. 2, 79–90). Многумина во Македонија со децении се прашуваат кои биле мотивите на тогашните структури да се организира официјализирањето на современата македонска држава токму во манастирот Св. Прохор Пчињски. Од денешна перспектива, разгледувајќи ги достапните архивски документи за активностите околу организирањето на АСНОМ, е видливо дека најважен мотив за местото на организирање бил тоа да се случи на слободна територија, која во тој период го опфаќала кумановскиот регион, поточно Козјачијата. Неизвесноста каде треба делегатите да одат за заседанието била очигледна, што може да се види и од едно писмо од мај 1944 г. на Вера Циривири-Трена испратено до Љупчо Арсов во кое му спомнува дека во писмото што го

2 Ирина Гелевска. „Монасите од ‘Св. Прохор Пчињски’ првпат чуле за спомен-плочата“. Известување во дневникот на А1-телевизија од 19.7.2003 г.

добиле било напишано: „...’одма да ги испратите на нашата ослободена територија, која се простира преку патот Кум[аново] – Кр[ива] Пал[анка] и Кум[аново] Вра[ње] вклучително и целата десна обала на Јужна Морава“ – што не било сосема јасно ниту за нив, па затоа бара подетално објаснување: „Али тоа неје доста, човеците питаа: до дека и како да се јават. За тоа, ако можите да испратите јавка...“ (АСНОМ 1984: Т. 1. Кн. 2, 92–93).

Сепак, во архивските документи се забележува дека некои од учесниците на АСНОМ, спомнувајќи го местото на одржувањето на заседанието, го истакнуваат историското значење на манастирот Св. отец Прохор Пчињски.

Уште поголем број граѓани се прашуваа во периодот на раниот социјализам тивко, подоцна и погласно за тоа како се случило манастирот Св. Прохор Пчињски да биде впишан или доделен во српска државна територија, зашто во колективните македонски национални сеќавања манастирот Св. отец Прохор Пчињски е македонски манастир, расположен на македонска етничка територија. Колку што е познато во јавноста, официјалната македонска историографија не располага со документи кога, како и на кој начин настанало конечното територијално определување на припадноста на манастирот на една од социјалистичките републики, на Србија. Тука мора да се обрне внимание и на фактот што дотогаш не постоеле претходно утврдени државни граници на Македонија, ама, имајќи ги предвид активностите околу претходните поделби на Македонија, јасно може да се види дека доста прецизно се знаеле, отпорано, границите што ги зафаќала Македонија. Веднаш по формирањето на Федеративна Народна Република Југославија, во поглед на конкретна демаркација на републичките федеративни граници, се појавуваат и првите територијални недоразбирања и проблеми (АСНОМ во создавањето... 1987: 219–231) во конечното определување на лимитрофните зони токму во областа на Козјак каде што се наоѓа и манастирот. Така, веќе на Второто заседание на АСНОМ, одржано од 28 до 30 декември 1944 година, откако станало збор и за проблемите околу административно-територијалната поделба и за разрешувањето на административно-економските проблеми на локалното население, Светозар Вукмановиќ-Темпо зел збор и, алудирајќи на тоа проблемот брзо и, според него, без политизирање да се реши, изјавил: „...За едно проклето село на Козјак се караат македонските и српските партизани чие е тоа село, македонско или српско... Што излегло од сето тоа? Се сеќава дека непријателот успејал да влезе во нашите редови и да ровари. А нашата цел е оштро на сите да кажеме дека Македонија е македонска и југославјанска, дека Србија е српска и југославјанска. А оново село на Козјак, тоа е село на Титова Југославија, па било во Македонија или Србија...“ (АСНОМ 1984: Т. 1. Кн. 2, 455). На реториката во духот на братството и единството, од една страна, и замаглувањето и нерешавањето на проблемите, од друга страна, на истото заседание дискутирал и Димитар Влахов, кој, во духот на разграничувањето на границите и појавата на локалпатриотизмот, сепак јасно ги искажал македонските стравувања од такви непрецизности што ќе придонесат за натамошни продлабочувања на несогласувањата и ќе се одразат на колективните сеќавања за некакви матни и несигурни случувања. Македонците „знаат што значи да се определуваат границите измеѓу една област и друга. А ние знаеме што са тоа граници. Во 1913 година се постави граница меѓу Југославија

и Грција, меѓу Југославија и Бугарија и меѓу Бугарија и Грција, со која Македонија се подели на три части..." (АСНОМ 1984: Т. 1. Кн. 2, 455).

Така, размислувањата на Д. Влахов како да се обвистинуваат, и повеќе од четириесет години овој проблем провејува во македонските колективни сеќавања, а поради формалноста на меѓурејубличките граници не беше официјално никогаш ниту отворен ниту затворен. Сепак, амбивалентноста на чувствата поврзани со овој манастир и АСНОМ беа повеќе од забележливи во македонската национална официјална и неофицијална реторика во текот на целото време. На крајот, по конечната демаркација на меѓународните граници помеѓу тогашна Југославија и Македонија, манастирот остана во границите на Србија.

Изградба на Меморијален центар на АСНОМ во Пелинце

Уредувањето на спомените околу одредени локации поврзани со колективното присеќавање обезбедува место и простор за реализирање на обредите или свеченостите што имаат колективен карактер и, понекогаш, незаборав. Спомениците, како што нагласува авторот Пјер Нора (Nora 1989: 7–25), стануваат локации на сеќавањата. Ваквите локации стануваат маркери или меѓници на запомнетата географија и историја, формирајќи поврзување помеѓу официјалните и локалните култури. Оттука, јавното колективно сеќавање претставува „динамички процес низ којшто групите ги мапираат митовите (во антрополошка смисла на зборот) за себеси и за нивниот свет низ специфично време и место“ (Till 1999: 254). Процесот на мапирање е дел и простор од проектот што трае во создавањето индивидуални и групни идентитети, симболички кодирани низ јавните споменици.

Како резултат, но и одговор на односот на СПЦ спрема македонските власти, кој во почетокот на 21 век кулминира во крајно заострени односи помеѓу МПЦ и СПЦ, во Македонија започна сè поотворено да се размислува за изнаоѓање алтернативи за одбележувањето на годишнините од АСНОМ. И покрај упорното заложување на македонската страна, најмногу на МПЦ, за започнување процес за преиспитување на имотноправните односи и враќање на манастирот на македонска територија, а со тоа и давање во владение на МПЦ, се случуваа паралелни процеси што практично го означиле процесот на детериторијализација на еден од најзначајните симболи на македонската држава. Веднаш откако почнаа да се пуштаат во јавноста информации за изнаоѓање алтернативни решенија за одбележувањето на АСНОМ, започнаа и дискусиите за оспорување на ваквите обиди. Најпрво, се оспоруваше, од страна на, тогаш, опозиционите политички партии (ВМРО-ДПМНЕ), создавањето алтернативни споменични обележја што би значело откажување од манастирот Прохор Пчињски и од најважните обележја на македонската државност. Во јавноста, на електронските форуми се дискутираше за „сурогат решенија“³. Владата, од друга страна, во изградбата на вакво обележје гледаше решение на настанатиот проблем.

3 Пелинце..како сурогат локација на св. Прохор Пчињски. Форум-дискусија. Zazabava.com

Овој процес започна во 2000 г. кога, по иницијативата на МПЦ, започна да се гради манастир посветен на св. Прохор Пчињски во селото Стрезовце во Кумановско, иако дотогаш во селото никогаш не постоела црква посветена на св. отец Прохор Пчињски⁴, а во него, по предлог на митрополитите Горазд и Кирил, требало да се изгради и спомен-просторија на АСНОМ⁵.

Од друга страна, пак, Владата на левоориентираната СДСМ, која отворено беше за секуларна држава, дистанцирајќи се од ваквите активности на црквата во РМ, во 2003 г. по забрзана постапка го задолжи Министерството за култура да реализира постапка за изградба на Меморијален центар на АСНОМ во близина на кумановското село Пелинце.

На почетокот на 2004 г. Министерството за култура при Владата на РМ распиша конкурс за прибирање идејни решенија за Меморијалниот центар во Пелинце. Уште тогаш во јавноста со реакции се јави Асоцијацијата на архитекти на Македонија сметајќи дека е „непримерно краток рок за изработка, не е објавена жири-комисијата, а со конкурсот се повредуваат и авторските права“⁶. Сепак, Министерството за култура на РМ по забрзана постапка ја донесе одлуката за усвојување на урбанистичкото решение на архитектот Георги Константиновски за Меморијалниот центар на АСНОМ, а во Комисијата што одлучуваше учествувале: „Боро Митричевски – вајар, Драган Стојановски – архитект, Бојан Иванов – историчар на уметност, Ристо Таневски – историчар на уметност и советник за заштита на културното наследство во Министерството за култура и Билјана Тановска – правник во истото Министерство“⁷.

Под изговор дека времето е кратко, а прославата на 60-годишнината на АСНОМ треба да биде организирана достоинно, Владата на РМ донесла одлука, за која се информираше во медиумите, со непосредна согласност да ѝ ја додели работата на градежната фирма „Бетон“, а изработката на мозаикот на познатиот македонски уметник и професор на Факултетот за ликовни уметности во Скопје, Рубенс Корубин⁸.

4 Во старото село постои црквата Свети Никола, а од пред три години во новото село, на местото познато како крст, бил направен 30-метарски крст во чест на 2000 години од раѓањето на Исус Христос и биле поставени темелите на новиот манастир Свети отец Прохор Пчињски, кој се наоѓа на 25 км воздушна линија од истоимениот манастир на српска територија. „Манастирот 'Свети отец Прохор Пчињски' во село Стрезовце започнал да се гради на 10 октомври 2000-тата година. (...) За местоположба е избрано местото Илинец, каде постои извор на свети Илија. Градежното претпријатие 'Козјак' од Куманово ја изградило надворешноста на манастирот, а изграден е и резервоар за вода за селото и манастирот.“ Ирина Гелевска. „Во кумановско Стрезовце се гради манастир“. А1-вести. 23.8.2003. А1.com.mk.

5 „Музеи на АСНОМ ќе никнат како печурки: Два спомен-центри на АСНОМ ќе ги поделат граѓаните на Илинден“. Дневник бр. 2299, сабота, 18 март 2006; Менче Атанасова Точи. „Нов 'Прохор Пчињски' на македонска територија“. А1-вести. 27.9.2003. А1.com.mk

6 „Конкурсот за Меморијалниот центар на АСНОМ нерегуларен“. Вест. год. 4, бр. 1116, вторник, 23.3.2004.

7 „Архитектот Константиновски го доби Меморијалниот центар на АСНОМ“. Вест, год. 4, бр. 1116, вторник, 23.3.2004.

8 „Без тендер потрошени 2 милиони евра за меморијалниот центар 'АСНОМ'“. Време, бр. 106, 8.6.2004.

Значи, првата работа поради која се проблематизира проектот Меморијален центар на АСНОМ во Пелинце, од самиот почеток до денес, се обвинувањата за непочитување на законската регулатива при реализација на набавки од јавен интерес во РМ и нетранспарентност во работата на Министерството за култура во поглед на донесувањето на најважните одлуки во врска со овој проблем. Ако антропологот Кит Браун (Keith Brown), во својата книга посветена на современа Македонија и на проблематизирањето на македонската нација (Brown 2003: 153–180), имал можност да истражува во документацијата за изградбата на еден од најголемите споменици посветени на Илинденското востание на Јордан и Лира Грабул во Крушево, што се чува во Архивот на Македонија, авторот на овој текст немаше таква можност зашто, и покрај повеќекратните обиди да има увид во материјалите што се однесуваат на изградбата на овој споменик, не успеа поради фактот што од Министерството за култура на РМ му беше предочено дека такви материјали таму не постојат и дека можеби тие треба да се бараат во Владата на РМ⁹, што, се разбира, е долг процес. Забошотувањето на прашањето за постоењето на целокупната документација за центарот, исто така, може да се толкува како продолжување на беспопштедната политичка интрига помеѓу СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ со цел да се докаже нетранспарентноста во работата, од што, на крајот на краиштата, штета трпи само македонската кауза¹⁰.

Така, по промената на власта во 2006 година, веднаш е побарана ревизија на финансиското работење на Министерството за култура на РМ, од што следи јавно објавениот извештај на државниот ревизор во кој му се забележува на Министерството дека презело јавни набавки со преговарање без претходно добиена согласност од Министерството за финансии од што произлегла и постапка на „нетранспарентен избор на најповолен добавувач“.

„Постапувајќи по заклучоците на Владата, за потребата за изградбата на Центарот, министерот донел решение јавната набавка да се изврши со постапка со преговарање, без претходно добиена согласност од Министерството за финансии – сектор за јавни набавки. Набавката со решение за избор на најповолен понудувач е реализирана со Друштвото за градежништво Бетон АД – Скопје и истиот ден е склучен Договор за градење со вкупна вредност од 120.000 илјади денари, што има за последица нетранспарентен избор на најповолен добавувач.“¹¹

9 Писмено обраќање по електронска пошта на авторот на текстот до портпаролот на Министерството за култура на РМ г. Александар Ѓорѓевски и устен одговор од негова страна.

10 Телефонски разговор на авторот со лице вработено во Министерството за култура, вклучено директно во тоа време во активностите поврзани со реализацијата на проектот Меморијален центар.

11 Конечен извештај на овластениот државен ревизор за работата на Министерството за култура на РМ во 2005 г. бр. 1103-455/6 од 3.10.2006 г.

„Една 'наша', друга 'ваша'“

Нема и не смее да има две Македонији, едната „наша“, другата „ваша“¹² – со овие зборови претседателот на РМ Бранко Црвенковски ѝ се обраќаше на македонската јавност во 2007 г., алудирајќи на континуираните поделби помеѓу двата најголеми политички блока на македонската арена, СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ, заради доброто на Македонија. Ова чувствување што требаше да значи „средба со историјата и поглед кон иднината“, очигледно, во политичките редови на лутите противници одзвучуваше без ехо и одговор, а горчливата вистина за постојаните делби на македонската јавност останаа уште долго да им одзвонуваат во ушите и душите на граѓаните на Македонија.

Со децении прославувањето на најголемиот национален празник 2 Август, наместо симболички топос и темпус на македонската национална идеја, стана настан за нејзино проблематизирање, согласно со динамиката на внатрешнополитичките случувања во државата. Во зависност од ориентацијата на партиите на власт – лева или десна, која во наши околности се толкува низ повеќе варијанти, но, главно, левите се идентификувани како понапредни, социјално-демократски, а другите – конзервативни, патриотски и националистички, се менуваа и содржината и формите на празнувањето на празниците. Во случајот со Илинден, десно ориентираните најчесто се определуваат за фаворизирање на Илинден од 1903 година, а другите на Илинден од 1944 година (Risteski 2010: 66). Така, настаните од Илинден 1903 г. и Илинден 1944 г. станаа празници на политички делби, повторни препрочитувања и толкувања на постарата и поновата историја на македонскиот народ. На место места за средби на политичарите и покажување национално единство, меморијалните центри и споменици станаа места за разминување и меѓусебно напаѓање. Со бегол преглед на извесувањата на медиумите во РМ може да се потврдат претходно изнесените ставови: „Црвенковски во Крушево, Груевски во Трново: Шефот на државата Бранко Црвенковски и идниот мандатар за новата влада Никола Груевски нема да се сретнат на централната прослава на Илинден на Мечкин Камен во Крушево“, се вели во известувањето на дневниот весник „Дневник“ од месец август 2006 година¹³. „Груевски најверојатно ќе се појави на собирот на Македонците од егејскиот дел, во битолското село Трново“, се истакнува во истиот извор.

Ваквите случувања предизвикуваа и реакции кај граѓаните на Македонија: „Не чини што се двојат, оти тоа е тој празник, тогаш се борело за слобода и сега се

12 „Црвенковски на Пелинце: Илинден – ден за средба со историјата и поглед кон иднината на Македонија“. Телевизија Канал 5. 2.8.2007.

13 Бранко Горчевски. „Пелинце се гради од Илинден на Илинден“, преземено од Дневник, среда, 26 јули 2006, блог Старо Нагоричане.

бори за слобода. Поарно е на едно место да биде целиот народ, сите да бидеме заедно“, велат граѓаните¹⁴.

Во Пелинце Македонија во слика од камен

Во Меморијалниот центар на АСНОМ, во кој постои копија на спомен-собата на салата каде што е одржано Првото заседание на АСНОМ, главна атракција е монументалниот споменик, мозаик направен на околу 140 м² на челниот ѕид на зградата во авторство на македонскиот сликар Рубенс Корубин.

За жал, сиве овие години досега, за Пелинце се зборува само во духот на проблематизирањето на неговата изградба, а на македонската јавност, главно како резултат на влијанијата на медиуми, ѝ се презентираат слики за несоодветноста на споменикот во Пелинце. На човека можеби нема да му се верува, но навистина е така: македонската јавност добила минимални или речиси никакви податоци во врска со суштинските и содржинските карактеристики на споменикот. Во целосното бомбардирање со информации за недоследностите во реализацијата на овој проект, изостануваа суштинските информации со кои требаше на македонската јавност да ѝ се предочи содржината на мозаикот, никој не ги претстави значењата и симболиката на мозаичкиот текст. Мозаикот наречен Македонија остана и сè уште останува голема непозната за македонската јавност зашто никој официјално ниту неофицијално, а најважно во медиумите, не направи „читање“ и/или интерпретација на сликите за Македонија претставени во камен. До денес е објавен само еден текст во еден од македонските медиуми „Теа модерна“¹⁵, медиум што, мора да се признае, ни оддалеку го нема потребното влијание во креирањето на македонското јавно мислење, во кој низ разговор со уметникот се откриваат неговите замисли, намери и толкувања на мозаикот во целост и на одделни сегменти од него. А за содржината на мозаикот има што да се каже, што да се прераскаже, што да се толкува. Од овие причини, и покрај тоа што првично авторот на текстов немаше намера да разговара со уметникот Р. Корубин, се реши да се обрати до него со молба за кус разговор во кој ќе позборуваме за идеите, реализацијата и, најважно, за неговата лична приказна, што очигледно, по споделувањето со македонската јавност, треба да стане колективна. Претставувањето на колективната слика на Македонија авторот Корубин го гледа како своја лична, индивидуална историја на одбрани претстави, елементи што се присутни во нашето поднебје, но останати и запаметени во неговата меморија¹⁶. „Си направив една паралела со човечкиот живот, од неговото раѓање, како едно изгрејсонце, преку сите подеми што се случуваат во животот, растеж, писменост и на крај, само што човечкиот живот завршува, како што завршува, меѓутоа ние секогаш имаме нови генерации и нови генерации следбеници... вечност“ (интервју со

14 Горан Момировски. „Груевски: Илинден е празник на македонскиот стремеж“. 2.8.2007, А1-телевизија, А1.com.mk

15 Гордана Колевска. „Македонија во слика од камен“. Теа модерна, неделник за паметни и модерни, бр. 423, год. IX, среда, 29 октомври 2008 г., 18–21.

16 Интервју со Рубенс Корубин. Снимено во февруари 2009 г. Снимил Љупчо С. Ристески.

Р. Корубин). Така, овој мозаик може да се чита и како интерпретација на Македонија и на индивидуално и на колективно ниво. Личното доживување и интерпретирање на најважните аспекти на животот на уметникот, според неговото размислување, се поврзани со неговото рано детство, во кое тој бил фамилијарно поврзан по женскиот дел од фамилијата со неговата мајка, со тетките и со неговите баби, кои како усни пренесувачи на семејната традиција, на „сите приказки за минатите генерации“, му ги пренеле овие слики што тој сега ги транспонира во своите уметнички дела. Така, овде може слободно да се каже дека во индивидуалното доживување на уметникот се забележуваат одредени исконски, речиси архетипски претстави за родната земја, за минатото, за традицијата и за нејзиното пренесување низ генерациите. Сликите за Македонија меѓу сонот и јавата или Македонија низ времето и просторот во својот монументален мозаик тој, свесно или несвесно, ги транспонира во една сликовна структура на три нивоа, што, се разбира, може да се толкува како реминисценција на трипартитните митски претстави за светот.

Почетокот за авторот и за Македонија е утрото, односно изгрејсонцето на левата страна, кое се капе во росните пурпурноцрвени булки, низ лесен и ненаметлив преод од фолклорни елементи на македонските носии и нивните колоритни везови трансформирајќи се во еден букет од пеперутки, елемент на мозаикот наречен: танцот на пеперутките. Во сликата на Македонија се внесени елементи од флората и фауната што останала во сеќавањата на авторот. Движејќи се кон десно, се стигнува до портата на писменоста. Оваа слика за портата на писменоста ги носи во себе, повторно, и личните и колективните претстави и знаења на уметникот, кој ја толкува низ сликите за нивната порта во фамилијарната куќа во Прилеп, која, кога е затворена и кога е подотворена, им нуди на оние што гледаат низ неа различни перспективи, и од друга страна, подотворена порта накинтена со различни букви што го отсликуваат историскиот развој на писмото во Македонија како еден од „цивилизациските исчекори“ што Македонија ја внесуваат во еден нов период. Во подножјето на портата се поставени разни животни карактеристични за македонското поднебје, а од нив, натаму, се стигнува до една од централните фигури во мозаикот. Тоа е претстава на женска фигура, со унечка (скутина), еден од најважните елементи на женската, ама и на машката облековна култура во народната традиција на Македонија, исполнета со најголема симболичка конотација поврзана со моќта, особено со репродуктивната. Овој лик на жената е изработен во една модерна ликовна транскрипција, кој, според толкувањата на авторот, ја симболизира митската прамајка, жената што нè раѓа, ги обезбедува новите генерации. Во оваа слика секој може да ја види сопствената мајка, може да ја види и Македонија како наша мајка. Прикажана е како во рацете држи митски суштества, змејчиња, кое за глава, кое за опашка, симболизирајќи ја победата над злото. Во централниот дел на мозаикот е вкомпониран и влезот во Меморијалниот центар. Околу влезот се употребени неколку геометриски мозаички форми на кругот и квадратот, кои ја повторуваат познатата симболика на кругот и квадратот изведени во златен мозаички камен, кој исто така ја носи симболиката на вечноста, постојаноста. Кругот го означува „вечното движење, а самиот квадрат значи одбран момент кога нешто се конституира, кога се прави. И затоа е преклоп на двете. Значи, во вечното движење го имаме тој одбран момент кога нешто се конституира, кога се прави“ (интервју со Р. Корубин).

Во средниот слој или појас, низ форма на патување низ времето, е направена една ликовна транскрипција на миграциите на луѓето, прикажани се слики на ловци, племиња, кои се во движење кон подобро место, при што посебна динамичност се постигнува со прикажувањето на контурите на еден коњ, митски коњ што доведува до нови цивилизациски моменти важни за нас и за Македонија. Едниот сегмент од мозаикот е наречен царски елемент, а другиот византиски елемент. „Тие се дадени преку овие ликови кои асоцираат на овој цивилизациски период, на влијанието на Византија“ (интервју со Р. Корубин). Натаму следуваат елементи на народната култура, на селскиот елемент каде што се измешани и елементите од претхристијанството. Тука авторот ја покажува симбиозата на христијанските и нехристијанските, „паганските“ елементи, како што ги нарекува тој. Сите тие, повторно, завршуваат во вратата. Во најгорното ниво е претставен еден планински венец и негов одраз во вода, еден пејзаж што преминува во буквата М – „како Македонија“ (интервју со Р. Корубин). Во горниот дел, исто така, е претставена и вселената, вселена со многу фолклорни мотиви, чијашто суштина е содржењето на небеска енергија. Потоа се поминува на деноноќието. „Месечина и сонце. Ноќта го навестува денот, денот ко ќе помине доваѓа ноќта, и така значи еден постојан континуитет...“ (интервју со Р. Корубин).

Сите три реда мозаички претстави завршуваат во златната шума, која, според авторот, е еден вид нирвана. „Таа ја претставува вечноста, еден врвен момент дека нешто што ќе се создаде ќе трае, ќе има своја проекција на својата животна енергија засекогаш“ (интервју со Р. Корубин).

Така, овој мозаик Корубин го доживува како еден свој автобиографски портрет, од една страна, а од друга страна, не како текст или приказна, иако на нив честопати се повикува „читајќи ги“ или „раскажувајќи ги“ приказните што ги носи со себе или во себе, ами како музика, „мелодија којашто ќе ја претставува Македонија – Македонија меѓу сонот и јавето или Македонија низ времето и просторот“ (интервју со Р. Корубин). Во оваа музика наречена Македонија тој не вметнува „ни една историска личност, го нема Александар Велики, го нема Гоце Делчев, го нема Лазо Колишевски...“ (интервју со Р. Корубин).

***

Тргувајќи од ставовите на Андерсон во *Замисленије заедници* (Андерсон 1998) и на Хоми Баба во *Нација и нарација* (Bhaba 1990), може да се тврди дека наративите напишани од страна на изградените споменици се комплексно поврзани со идентитетот и спомените, и дека овие споменици учествуваат во пишувањето на националните наративи потхранувајќи ги културните идентитети и присеќавања на жителите (Rozenals 2008: 13–14). Националните споменици се национална практика бидејќи тие ги произведуваат, ама честопати и ги проблематизираат значењата на нацијата. Сепак, низ нивното создавање и локациите, исто како и низ дебатите и конкурсите што му претходат на нивното создавање, националните споменици, како и другите форми на национални практики, учествуваат во создавањето на „нацијата“ (Shein 2007: 38).

Литература

- Андерсон, Бенедикт. 1998. *Замислени заедници*. Скопје: Култура.
- АСНОМ. 1984. *Документии од Првојто и Вјоројто заседание на АСНОМ*. Т. I. Кн. 1, 3. Скопје: Архив на Македонија.
- АСНОМ во создавањето на државата на македонскиот народ*. 1987. Скопје: МАНУ.
- Димевски, Славко. 1989.** *Историја на Македонската православна црква*. Скопје.
- Bhabha, Homi K. ed. 1990. *Nation and Narration*. London, New York: Routledge.
- Brown, Keith. 2003. *The Past in Question: Modern Macedonia and the Uncertainties of Nation*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Huyssen, Andreas. 2003. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Stanford: Stanford UP.
- Johnson, Nuala C. 2002. „Mapping monuments: The shaping of the public space and cultural identities“. *Visual Communication*. Vol. 1 (3), 293–298.
- Nora, Pierre. 1989. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“. *Representations* 26, 7–25.
- Risteski, Ljupco S. 2010. „Essay On Festivities: Transformation Of The Holiday Calendar In The Republic Of Macedonia From 1991 Until The Present“. *EthnoAnthropoZoom* 8, 63–98.
- Rozents, Darien Jane. 2008. *Monumental Amnesia: Reading the Spatial Narratives Written by Contemporary Urban Landscapes*. PhD thesis (ракопис). University of New South Wales.
- Shein, Avital. 2007. *Monuments As a National Practice: The Dilemmas Of Liberal Nationalism*. PhD thesis (ракопис). University of Maryland.
- Till, Karen E. 1999. „Staging the Past: Landscape Designs, Cultural Identity and Erinnerungspolitik at Berlin's Neue Wache“. *Ecumene* 6, 251–283.

Мозаикот „Македонија“ во Меморијалниот центар на АСНОМ
на авторот Рубенс Корубин

Мозаикот „Македонија“ во Меморијалниот центар на АСНОМ
на авторот Рубенс Корубин